

TOPOGRAFISKE BESKRIVELSER I SAGAERNE OG DERES BETYDNING.

AF

FINNUR JÓNSSON.

(FORELAGT I MØDET D. 5. NOV. 1915.)

Spørgsmaalet om Paalideligheden af de islandske Sagaers (Konge- saavel som Slægtsagaers) Indhold er stadig Genstand for hinanden modsigende Meninger. Der er her flere Standpunkter med mange Nuancer. Medens den ene Forsker betragter dem som Digtning, betragter en anden dem væsenlig som historiske. Det hele beror hovedsagelig paa, hvilken Betydning man tillægger den islandske Tradition og dens Forudsætninger. For disse sidste har mange kun i ringe Grad Øje, fordi de vanskelig kan sætte sig ind i de Oldtidsforhold, der her kommer i Betragtning. De fæster sig for meget ved moderne Tider og Tidsforhold. For dem der hævder Sagaernes Paalidelighed (relative Paalidelighed) er det af stor Betydning, at der oftere fra uventet Hold kastes et Lys over deres Indhold eller Enkeltheder i dette, og det saa værdifuldt, at det synes at faa Betydning for mere end den paagældende Enkelthed. Jeg tænker bl. a. paa Prof. FR. C. C. HANSENS anatomiske Undersøgelse af Sven Estridsens Skelet. Det viste sig ved denne, at Svens ene Hofte var saaledes, at hans Gang maatte blive noget rokkende, og gik han rask, maatte det komme til at se ud, som han haltede. En vred eller ondskafuld Person kunde sikkert let komme til at skælde ham ud for at halte. Med

dette stemmer paa det bedste den onde Bemærkning, som den fattige Bondekone gjorde, da Sven gæstede hende og hendes Mand efter Nisaaslaget: »Ulyksalige er vi, at vi har en Konge, der baade er halt og ræd«. Det er utænkeligt, at et saadant Udtryk kunde laves paa Island i det 12. el. 13. Aarh., hvis der intet var, der laa til Grund derfor. Heller ikke kan Udtrykket forklares ved, at de to sidestillede Adjektiver allitererer, for det gør de jo ikke (halt, ragr); »halt« har heller aldrig været et Skældsord i Almindelighed. Brugen af dette her og dets Overensstemmelse med den anatomiske Undersøgelse af Svens Ben kan fornuftigvis kun betyde, at der »er noget om det«, at der ligger noget virkeligt til Grund for den lille Fortælling; jeg tvivler ikke om, at den i alt væsentligt er historisk og opbevaret i den (norsk-)islandske Tradition. Pudsigt nok har en moderne Historiker næsten samtidig med Offenliggørelsen af Prof. HANSENS Værk erklæret hele Fortællingen for at være udsmykkende »Digtning«. Flere andre Eksempler kunde der anføres. Jeg skal tage et særlig karakteristisk. Hakon d. Gode havde o. 955 et Slag med Erikssønnerne paa Frædøen (Freið, Freidarey; paa Nordmør). Kampen bestod af forskellige Afdelinger, nøje knyttet til Terrænet. Den beskrives i Heimskringla og Fagrskinna. Den sidstes er noget kortere end Snorres. Hans Beretning lyder saaledes (i Uddrag): Håkon (Adelstensfostre) havde 9 Skibe og lagde sig nord under Fræðarberg (denne Form) i Fæø sund, men Erikssønnerne lagde til Land sydfør Berget. Kong Håkon sendte dem Bud om at kæmpe paa Rastarkalv, hvor der er en stor og fager Slette, overfor hvilken der gaar en brekka (Skraaning), lang og temmelig lav. Erikssønnerne gik op af deres Skibe og nord over Halsen indenfor Fræðarberg og saa frem paa Rastarkalv. Da bad Egil Uldsærk Kongen om at give sig 10 Mand og 10 Faner for at gaa bag om Brekka'en og lade, som de vilde falde Erikssønnerne

i Ryggen og afskære dem fra et Tilbagetog til deres Skibe. Fanerne med en passende Afstand kunde Erikssønnernes Hær se rage op. Listen lykkedes. Erikssønnernes Mænd trak sig tilbage op paa Halsen, forfulgt af Håkon og hans Mænd. Men da Erikssønnernes Mænd kom op paa Halsen, kunde de se, hvor overlistede de var blevne, og gjorde nu Modstand mod de forfølgende. Men de led Nederlag og maatte flygte. Nogle flygtede sydpaa ned af Halsen, men

andre flygtede sydpaa paa Berget; »der gaar en flad Slette østfra fra Halsen vestpaa paa Berget, og saa er der stejle Klipper paa Vestsiden«; nogle blev nu dræbte under Flugten, andre styrtede sig ned for Klipperne og omkom derved. Gamle Erikssøn flygtede ned af Halsen sydfør Berget og kæmpede dér med Egil Uldsærk, hvem han fældede, men selv druknede han bagefter under Svømningen ud til Skibene. De andre flygtede ud paa Skibene og undslap.

Fagrskinnas Fremstilling er noget kortere, men iøvrigt stemmende med Snorres. Erikssønnerne lagde sig i Fæø-sund ved Fæø nærved Freidarberg (denne — rigtigere —

Form her). Erikssønnerne fylkede deres Hær »ved Freidø-berg«. Egil og hans Mænd gik langsmed »den Brekka, der var dér oppe paa et Næs« [mindre heldig udtrykt; »Næsset« er her selve Rastarkalv-sletten]. Erikssønnens Mænd flygtede, men »da de kom paa Højden [Snorres »Hals«] overfor Freidø-berg [heller ikke dette »overfor« er ganske heldigt, selv om det kan siges at være rigtigt], opdagede de Listen. Saa angreb Håkon. Gamle flygtede nu »langs« Berget, men andre naaede op paa dette og blev dræbte, nogle sprang ned for Klipperne og døde osv. Det er klart, at det er ikke ganske den samme (mundtlige eller skriftlige) Beretning, der ligger til Grund for begge Fremstillinger, og dog er de i alt væsenligt ens. Udtrykkene er noget forskellige, og det er klart, at Fagrskinnas Forf. selv har haft en uklarere Forestilling om det hele. Tager man et Kort af Stedet, vil det hele blive klarere, men fuldstændig Klarhed kan kun opnaas ved at se selve Stedet og undersøge alle Enkelthederne paa Stedet. Dette har jeg gjort i Sommeren 1893. Den bekendte norske Antikvar L. D. KLÜWER har selv undersøgt Stedet og i »Nordiske Mindesmærker« (1823) givet en Fremstilling af sine Resultater, men disse er ikke helt rigtige. Han har ladet sig vildlede af Snorres Himmelvegn-Angivelser, hvorom nedenfor. G. STORM har (Sn. Sturlasons Historieskrivn. S. 83 f.) behandlet Snorres Fremstilling (et Kort ledsager hans Bog). STORM mener, at Snorre har selv set Stedet (»undersøgt Stedforholdene«) og henviser til »hans Terrænkundskab«. STORM har her ikke været opmærksom paa Snorres mindre rigtige Udtryk; senere kom han til en modificeret Opfattelse og antog, at Snorre blot var sejlet forbi Stedet og saaledes havde kunnet faa sit Kendskab dertil. Men, lad det siges straks, blot ved at sejle forbi det og se det fra Skibet er det ganske umuligt at faa det detaljerede Kendskab, som Snorres Beretning udviser.

Det hedder i Hkr., at Kong Håkon var paa sin Gaard Birkestrand; denne ligger noget nordøst for Rastarkalv. Allerede heraf er det rimeligst at tænke sig, at hans Skibe ogsaa laa ved Freiðarey i Nærheden af Gaarden. Det har de ogsaa ganske sikkert gjort, rimeligvis paa det Sted, hvor STORM har anbragt dem paa sit Kort, hvis de ikke har været længere nordøstpaa. Hkr. siger, at Erikssønnerne lagde til »sydfor Berget«; dette er rigtigt og i fuld Overensstemmelse med Kampens naturlige Gang; saaledes ogsaa Fagrskinna; og i Virkeligheden staar Hkr. i Samklang hermed, naar det hedder, at Håkon lagde sig »nord« under Fræðarberg, altsaa modsat (Syd-Nord). Disse Betegnelser stemmer ganske med de Himmelekn-Betegnelser, der paa Stedet bruges den Dag i Dag. Men naar saa Snorre til dette »Nord under Fr.« tilføjer »i Fæøsund«, kan dette umuligt være rigtigt. Fæøsund er Sundet mellem Fæø, nu Flatsetø, og Freið, og det var dér, Erikssønnernes Skibe laa. (Denne Tilføjelse el. Bemærkning findes ikke i Fagrs.). At Snorre skulde have kaldt noget andet Sund saaledes end det rette Fæøsund, er umuligt, men enten han eller hans Hjemmelsmand har her blandet to Ting sammen; i hvert Fald viser det, at Snorre ikke kan have set Stedet selv. Udelades dette »i Fæøsund« eller flyttes i Teksten, bliver det hele rigtigt. Iøvrigt er Snorres Skildring i det hele rigtig. Der er dog et Par Unøjagtigheder deri. Først Udtrykket brekka; en saadan er der, men meget ujævn. Paa et bestemt Punkt rejser der sig et Klippeparti, vel egnet til det, som Egils List gik ud paa, men herom er brekka ikke det rigtige Udtryk. I Forbindelse hermed skal det bemærkes, at naar Snorre siger, at nogle veg »sydpaa Berget«, burde han have sagt »østpaa«, og ligeledes burde han have sagt: »stejle Klipper paa Øst siden«, og ikke »Vest-siden«. Her vender han Betegnelserne om, paa Grund af sit (eller den direkte Hjemmelsmands) Mangel paa Selvsyn.

De Klipper (hamrar), der her er Tale om, kan nemlig ingen andre være end de, som er yderst paa det nu saakaldte Freinæs (Freiðarnes i Oldtiden?), og som er saa høje, at de, som styrtede sig nedover dem, uvægerlig maatte slaa sig ihjel eller lemlæstes. Her er det KLÜWER har begaaet en Fejl i sin Opfattelse. Iøvrigt er Skildringen ganske nøjagtig; med Bogen i Haanden kan man helt igennem følge Slagets Gang efter Terrænforholdene; det hele er fuldstændig indlysende, bortset fra de nævnte Unøjagtigheder, der i Virkeligheden er ret ubetydelige og forstaaelige, hvis man forudsætter den mundtlige Tradition som Kilde. Og kan nogen anden forudsættes? Vers har aldrig indeholdt nogen saadan Beskrivelse. Snorre selv har absolut ikke været paa Stedet. At en Nordmand — lad os sige i det 11. el. 12. Aarh. en Frædøbo (?) — skulde have lavet det hele, er ganske usandsynligt. Men saa bliver der kun Traditionen, stammende fra Øjenvidner, tilbage. Det er denne, der for det meste fuldt rigtig har holdt sig, indtil Snorre nedskrev den i den Form, han modtog den¹.

Fagrskinnas Beretning gaar, som sagt, i alt væsenligt ud paa det samme, men hidrører aabenbart fra en anden Hjemmelsmand. Men ogsaa dér viser Udtrykkene, at Forf. ikke selv har været lokalkendt.

I andre Kilder findes intet, der svarer til Hkr. og Fagrsk. i Udførlighed. Kun Historia Norwegiæ omtaler Kampen ganske kort og ikke helt i Overensstemmelse med de to Kilder. Det hedder her: »aliud [bellum] in provincia Northmoere in quadam insula Fræthi, loco Rastarcalf, ubi Gamle filius Gunnildæ et maxima pars exercitus illorum de quodam promontorio in maria præcipitati sunt«. Dette kunde se ud som et mindre nøjagtigt Udtog.

¹ Det skal bemærkes, at »Halsen« er den lave Ryg, der gaar omtrent fra Myren og Dalan helt ud til Spidsen af Næsset; den ender her netop med Snorres hamrar.

I de islandske Slægtsagaer findes en Mængde Stedsbeskrivelser, der passer nøjagtig den Dag i Dag. Man kunde herom sige, at disse Sagaers Forfattere havde været lokal-kyndige Mænd, for hvem det var let at indrette deres Skildringer efter deres Kendskab. I saa Fald vilde disse Beskrivelser ikke kunne afgive noget kraftigt Bevis for Traditionens Rigtighed i Almindelighed.

Anderledes bliver Forholdet, naar det kan bevises, at Sagaens Forfatter ikke beskriver Steder efter Selvsyn og dog beskriver dem nøjagtig. Dette gælder især Steder udenfor Island, og da særlig i Norge. Der findes her et meget oplysende Eksempel, som jeg udførlig skal omtale.

Alle, der har læst Gunnlaugssaga, vil huske, hvor detaljeret Skildringen af Gunnlaugs og Hrafn's sidste Kamp er. Ved Lov var det blevet forbudt at »gaa paa Holm« paa Island. Derfor udfordrede Hrafn Gunnlaugr til Tvekamp i Norge for endelig at afgøre deres Tvist. De sejlede begge til Norge. De to følgende Vintre opholdt Hrafn sig i Trondhjem-Levanger, Gunnlaugr paa Ørknørne og hos Erik Jarl paa Lade. Erik Jarl havde nedlagt Forbud imod at de kæmpede i hans Rige. Hrafn rejste da »om Vaaren« en Dag fra Levanger for at begive sig til Sverig, hvor han før havde været. Gunnlaugr erfarede dette og fik Lov til at rejse; Jarlen gav ham to Ledsagere. Nu hedder det, at Gunnlaugr kom til Levanger samme Dags Aften, som Hrafn var rejst derfra om Morgen. Saa rejste han videre, og hedder det, »kom stadig om Aftenen der, hvor Hrafn havde været om Natten«, indtil han kom til »den øverste Gaard i Dalen, som hedder Suk«. Hrafn var draget derfra om Morgen. »Da opsatte Gunnlaugr ikke sin Rejse og rejste straks (videre) om Natten, og om Morgen ved Solopgang saa de hinanden. Hrafn befandt sig da der, hvor der var to Søer, og imellem Søerne var der en flad Slette; det hedder Gleipnisvellir; ud i den ene Sø gik der et lille Næs,

som hedder Dinganæs«. Dér paa Næsset kæmpede de saa; Kampen beskrives udførlig. Beskrivelsen er her, som man ser, saa detaljeret, at Stedet maatte være at genfinde, hvis det overhovedet eksisterede.

Prof. B. M. ÓLSEN har i sin Afhandling om Gunnlaugs-saga (i Vidensk. Selsk. Skr. 7. R. hist. og filos. Afd. II, 1), hvori han er tilbøjelig til at frakende Sagaen det meste af historisk Værd, udtalt (S. 52, Anm.): »Lejlighedsvis bemærkes, at de to Stedsnavne, hvortil Gunnlaugs og Hrafn sidste Kamp knyttes — Gleipnisvellir og Dinganes — ikke synes at være bevarede i den Egn, hvortil Sagaen henfører dem«, og han udtaler, at han forgæves har søgt disse Navne paa svenske og norske Kort; »Gleipnisvellir, som aabenbart i første Led indeholder Navnet paa Fenrisulvens Lænke, er allerede af den Grund mistænkeligt som Stedsnavn og synes at være opdigtet [spærret her] af Forfatteren. Dinganes er derimod et virkeligt Stedsnavn, men det findes paa en helt anden Kant af Norge, nemlig paa Sydsiden af Sognefjorden«. »Hvis der har været en ægte Tradition om, at Kampen mellem Gunnlaugr og Hrafn fandt Sted paa Dinganes, hvad der ikke er umuligt (jfr. Gunnlaugs sidste, dog vistnok uægte [spærret her] vers), maa det have været paa Dinganæs ved Sognefjorden«. Dette Sted kunde ikke bruges paa Grund af Erik⁹Jarls (nævnte) Forbud, og Sagaens Forf. »forlægger derfor Kampen til et fingeret [spærret her] Dinganes i Norges Grænseegne mod Sverige, saa langt fra Alfarvej som muligt«. Saa snedig var Forf. altsaa, men hvad skulde han egentlig med disse Navne? Hvor kendte han Dinganæs fra? Det forekommer i hele den gamle Litteratur vistnok kun én eneste Gang (i Olaf Trs. Saga, hvor dets Beliggenhed nøje angives). Har han lavet Gleipnisvellir, der jo ikke findes noget andet Sted, havde han lige saa godt kunnet lave et Navn paa Næsset, der var ellers ukendt — og det var dog vel det, der laa nærmest.

Hvorledes Forf. er kommet til at lave »Gleipnisvellir« efter Lænken Gleipnir, vil vist for de fleste være en Gaade. Jeg har ialfald stor Vanskelighed ved at tænke mig Muligheden deraf. At disse Navne, hvis de har eksisteret, er tabte, er ikke det mindste mærkeligt. Snese, Hundreder af Stednavne er i Tidens Løb i alle Lande gaaet tabt. Særlig kan dette godt forstaas, naar det drejer sig om Navne paa af-sidesliggende Steder, hvad der jo netop her var Tilfældet. Jeg tillægger det, at disse Navne er tabte, ikke den ringeste Betydning.

Den Fremgangsmaade, som Prof. B. M. ÓLSEN forudsætter hos en Sagaforfatter, in casu Gunnlaugs Sagas, kan jeg i det hele taget ikke godkende, og jeg er i det hele uenig med ham i hans Opfattelse af Sagaens Tilblivelse, men det hele Spørgsmaal kan jeg ikke her optage til Behandling. Jeg indskrænker mig til den nævnte Episode.

De to Søer — det centrale i Beskrivelsen — har man ikke kunnet finde, hverken P. A. MUNCH i sin Tid eller, nu, B. M. ÓLSEN. Og dog er de der.

Tager man den norske Generalstabs Kort over Værdalen og følger Vejen nede fra Levanger op igennem Dalen, vil man for det første se, at den gaar direkte til Sul (Sulstuen), og derfra videre til (det nye) Sandviken langs Innsøen; saa bøjer den op mod Nord langs Søen og videre, indtil den gaar imellem to Smaasøer, Breivande (det nordlige) og det mindre Faanettjærn (det sydlige). Det sidste vilde man ogsaa nu paa Island kalde tjörn, men tilsammen at kalde dem vötn er ganske naturligt. Ud i det ene Vand, Breivande, gaar der, som man ogsaa vil se, et lille Næs. Stedet er med andre Ord en saa fortræffelig Illustration til Sagaen, som man overhovedet kan ønske sig. For at faa fuld Vished tog jeg i afvigte Sommer derop og undersøgte Stedet, ligesom jeg fik udmærkede Oplysninger

hos Gaardbruger Suul paa Sulstuen, der kender hele Egnen ud og ind.

Hvad der havde været mig paafaldende er den Omvej, det maa siges at være at tage Syd om Innsøen og saa nordpaa langs denne. Men Gaaden løstes let og hurtig. Den Vej, man nu kører ad, er ikke den gamle, den er ikke ældre end fra forrige Aarhundrede. Langs Elven kunde der paa sine Steder ingen Vej gaa paa Grund af Forholdene. Den nye Vej er paa sine Steder sprængt ud i den snævre Klippekløft. I Oldtiden gik Vejen ganske anderledes, nemlig op fra (den gamle) Sul-Gaarden, der ligger højere oppe end det nuværende Sulstuen, over eller bagom Fjældene (Skarfjælde), hvor der har været Sætervej fra Sul til for en kort Tid siden. Man vil se, at den Vej netop maa føre omtrent lige mod Øst og stævne mod de nævnte to Søer og gaa midt imellem dem. Anderledes kunde den ikke gaa. Her ved er Gaaden løst. Dette er, som Prof. Y. NIELSEN¹⁾ har bemærket til mig, selvsamme Vej, som Olaf d. Hellige kom ad paa sin Vej til Stiklestad.

Jeg er ikke i ringeste Tvivl om, at dette Sted er det, Sagaen sigter til.

Næsset (Sagaens Dinganæs) hedder nu blot Nese; det er saaledes beskaffent, at der midt igennem det løber en lav Ryg der tildels er af Sten og haard at træde paa; paa dens sydøstlige Side er Næsset fladt — en flad græsbevokset Strimmel Land, der udmærket egner sig til at holde Hvil paa. Det er her, Hrafn og hans Mænd har hvilet²⁾, været om Natten, og det er her, at Kampen stod. Uagtet jeg ikke tillægger det nogen Vægt, naar det i Sagaen hedder, at Hrafn, efter at Foden var hugget af ham, hoppede til en Træstub, skal jeg dog bemærke, at Næsset er træbevokset.

¹⁾ Jeg benytter Lejligheden til at takke Prof. Y. NIELSEN for den Vejledning og Støtte han ved Undersøgelsen af Sagen har ydet mig.

²⁾ Her har der formentlig været et almindelig benyttet Hvilested (Bedested) for alle Rejsende.

Det hedder, at Gunnlaugr bød Ledsagerne (Erik Jarls Mænd) at sidde og se paa Kampen; de har haft en udmærket Plads paa den lave Ryg. Naar Næsset i Gunnlaugs Vers kaldes »haardt« (á hörðu nesi Dinga), stemmer dette paa den mærkeligste Maade med Næssets Beskaffenhed. Er det tilfældigt? Kan det virkelig betragtes anderledes end som et Øjenvidnes Betegnelse? Jeg betragter dette Udtryk som et afgørende Bevis for Versets Ægthed.

Det er nu saa heldigt, at vi kan bevise, at Sagaens Forf. ikke har kendt Værdalen af Selvsyn. Han (eller Traditionen) tænker sig den langt længere end den er. Han forudsætter flere Dagsrejser fra Levanger til Sul (»han kom stadig der om Aftenen osv.«), medens der kun er én, nemlig ca. 8—10 Timers Rejse. Den Afstand, Sagaen forudsætter mellem Sul og Kampstedet, passer derimod fortræffelig. Der er ca. 5—6 Timers Rejse. Gunnlaugr og Hrafn saa hinanden »ved Solopgang«. Vi ved nu ikke aldeles bestemt, naar Kampen indtraf; før end i Juni kan den næppe tænkes at have fundet Sted. I Begyndelsen af Juli er Solopgangen deroppe omtr. Kl. 3. Dette kunde forudsætte, at Gunnlaugr havde forladt Sul om Aftenen ved 8-9 Tiden, hvilket jo vilde passe udmærket i et og alt.

Ligesom den nævnte Unøjagtighed, der er ligesaa betegnende som betydningsfuld, hvad Vejlængden angaar, er der ogsaa en anden (lille) Fejl indløbet i Sagaen, hvad enten det er Forf.s eller Traditionens Skyld. Sagaen fortæller, at Gunnlaugr hentede Vand (i sin Hjelm) i en Bæk — det var naturligt at tænke sig rindende Vand her —, men her kan ikke være Tale om en Bæk; Gunnlaugr har taget Vandet — hvis der i det hele er noget om dette Træk, hvad jeg ingen Grund har til at betvivle — i selve Søen lige ved Kampstedet. Denne Fejl er af en saadan Art, at den ikke er egnet til at svække Troværdigheden iøvrigt.

Endnu skal jeg tilføje, — for ikke at fordølge noget — at det som maatte være Gleipnisvellir, ikke er vellir i den Betydning som Ordet nu har paa Island, men svarer til, hvad man nu kalder eller vilde kalde móar, men flad Strækning er det, noget fugtig (sumpet). Derfor kunde denne Flade have faaet Navnet. Utænkeligt var det naturligtvis ikke, at Forf. (eller Traditionen) havde anbragt »Gleipnisvellir« her ved Kampstedet, men at de virkelig havde været et andet Sted paa Vejen dertil. Men derom kan det ikke nytte at anstille Betragtninger. De paapegede Fejl kan ikke omstyrte Hovedsagen, at der virkelig er fundet et Sted, der saa godt som ønskeligt passer til Sagaens Fremstilling i det hele. Men heraf følger atter, at der ikke kan være Tale om at betragte hele denne Episode som en Digtning. Den har været en Virkelighed, hvad enten saa alle Sagaens Detaljer er det eller ej. Men dette har sin store Betydning for Sagaen iøvrigt og den til Grund for den liggende Tradition, der i det hele synes at være solid nok.

Jeg tror, at de her fremførte Eksempler maa indeholde en Advarsel for moderne Historikere og andre, et Memento om ikke altfor rask at erklære dette eller hint i de gamle Sagaer for Digtning eller en Forfatters Fantasiprodukt.